

II. HANDSCHRIFTEN EN DRUKKEN ¹

WETGEVING
VAN DE ORDE

6. GUIGO I, *Consuetudines*; STATUTA ANTIQUA; STATUTA NOVA. – Scheut (Anderlecht bij Brussel), Onze-Lieve-Vrouw van Gratie, 1465.

Perkament; [2] + 200 + [2] bladen (papieren schutbladen, dekbladen en tegenoverliggende zijde van schutblad uit gemarmerd papier, fol. 200 r° blank); blad en bladspiegel resp. 182 × 131 mm en 128 × 81 mm; één kolom; 27 regels; moderne inktfoliëring; oorspronkelijke bladcustoden (soms afgesneden) van a1-a4 tot z1-z4 tussen fol. 5 r°-200 r°; reclamen (sporadisch) tussen fol. 12 v°-76 v° en fol. 92 v°-188 v°; kapittelnummering als koptitel tussen fol. 5 r°-174 r°. Eén hand (littera bastarda); glossen in littera cursiva. Rode opschriften; rood doorstreepte hoofdletters; randtitels soms rood onderstreept, soms in rood geschreven; één à drie, meestal twee regels hoge rode lombarden; drie à zeven regels hoge buitentekstelijke I's tussen fol. 9 r°-51 v°, fol. 85 r°-137 v° en fol. 179 r°-195 v°. Op fol. 2 r° bovenaan: liber domus nostre domine de gratia prope bruxellam ordinis carthusiensis; op fol. 198 v° laatste regel: 1465 marcij 19. Achttiende-eeuwse met vaalbruin kalfsleder overtrokken kartonnen band, voor en achter afgebiesd met een dubbele rechte en een getande blindlijn; rug (5 ribben) in goudstempeling versierd en betiteld (in het tweede rugvlak: CONSTITUTIO CARTHUSIANO M.S., en in het zesde rugvlak op een zwart lederen etiket: F. 1247); rode snee. Op fol. 1 r° en 200 v° onder de zwarte ronde stempel van de Bibliothèque Royale te Brussel, de uitgewiste rode ronde stempel van de Bibliothèque Nationale te Parijs nog enigzins zichtbaar.

Brussel, Koninklijke Bibliotheek, hs. 10858

¹ Lijst van de in dit onderdeel met afkortingen geciteerde naslagwerken — BCNI: *Bibliotheca Catholica Neerlandica Impressa 1500-1727*. Hagae Comitit, 1954. BT: *Belgica typographica 1541-1600; catalogus librorum impressorum ab anno MDXLI ad annum MDC in regionibus quae nunc Regni Belgicarum partes sunt*. I. *Bibliotheca Regia Bruxellensis*. [Autoribus] ELLY COCKX-INDESTEGE & GENEVIÈVE GLORIEUX. II. [Autore] GENEVIÈVE GLORIEUX. Nieuwkoop, 1968-1980, 2 dln. (Nationaal centrum voor de archeologie en de geschiedenis van het boek, II). CA: M. F. A. G. Campbell, *Annales de la typographie néerlandaise au XVe siècle*. La Haye, 1874 (+ *Suppléments 1-4*, 1878-1890). IDL: *Incunabula in Dutch libraries; a census of fifteenth century printed books in Dutch public libraries*. [Editor-in-chief] GERARD VAN THIENEN. Nieuwkoop, 1983, 2 dln. (*Bibliotheca bibliographica Neerlandica*, 17). NK: W. NIJHOFF & M. E. KRONENBERG, *Nederlandsche bibliographie van 1500 tot 1540*. 's-Gravenhage, 1923-1971, 3 dln. in 8 bdn. POLAIN: M.-L. POLAIN, *Catalogue des livres imprimés au quinzième siècle des bibliothèques de Belgique*. Bruxelles, 1932, 4 dln. + *Supplément*, 1978). VAN DEN GHEYN: J. VAN DEN GHEYN, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique*. Bruxelles, 1901-1948, 13 dln. (dln. 12-13 door F. LYNA).

Dit handschrift bevat hoofdzakelijk: 1. *Statuta Antiqua ordinis Cartusiensis*, drie delen van resp. 50, 32 en 34 kapittels (fol. 3 v°-142 v°); 2. *Statuta Nova ordinis Cartusiensis*, drie delen van resp. 5, 10 en 4 kapittels (fol. 142 v°-174 v°); 3. Guigo I, *Consuetudines* (fol. 174 v°-198 v°), die normaal uit 80 kapittels bestaan, maar in dit manuscript door ontdubbeling van het vierde kapittel 81 hoofdstukken tellen. Chronologisch gezien zouden Guigo's *Consuetudines* vóór de genoemde Statuten moeten staan. De vijfde prior van de Grande Chartreuse (1109-†1136) stelde in 1127, na veertig jaren kartuizerorde, de in zijn klooster in voege zijnde gebruiken te boek. Om deze *Gewoonten* te verklaren of te vervolledigen troffen de generale kapittels verordeningen (ordinationes, vgl. de *Declarata in Carthusia* op fol. 3 r°-v^o en 199 r°), die kracht van wet kregen nadat hun degelijkheid aan de praktijk was getoetst. In 1259 vatte prior-generaal Riffier (1257-†1267) het plan op, om alle maatregelen, genomen sinds de totstandkoming van de *Gewoonten*, te ordenen. Hij volgde hierbij het driedelig plan van Guigo's werk: het goddelijk officie, de regels voor de monniken en de regels voor de lekebroeders. De *Gewoonten* werden trouwens in de nieuwe redactie opgenomen, zodat deze in de handschriftelijke overlevering de oorspronkelijke titel behield: „Hier begint het Eerste Deel van de *Gewoonten* der Kartuizerorde”. Deze redactie van de Statuten werd in 1271 officieel uitgevaardigd. Het gebruik bracht mee dat met de titel „*Gewoonten*” het wetgevend werk van Guigo werd bedoeld, terwijl de compilatie van Dom Riffier *Statuta Antiqua* (of *Collectio tripartita*: driedelige verzameling) werd geheten. Honderd jaar later, in 1368, kwam onder prior-generaal Guillaume de Reynald (1367-†1402) een tweede bewerking volgens hetzelfde plan tot stand, getiteld *Statuta Nova* of *Constitutiones Novae*. In 1509 volgde onder prior-generaal François du Puy (1503-†1521) de *Tertia Compilatio* (de derde bewerking). Al deze voornoemde redacties verschenen samen voor de eerste maal in druk te Bazel in 1510. Laatstvermelde bewerking komt, begrijpelijk, in dit besproken handschrift niet voor, want het werd blijkens de datering reeds voltooid op 19 maart 1465. Het in 1455 opgerichte kartuizerklooster Onze-Lieve-Vrouw van Gratie te Scheut bij Brussel, waartoe dit manuscript volgens het eigendomsmerk heeft behoord, was op dat ogenblik een nog betrekkelijk jonge stichting. Daarom zal deze statutencodex even noodzakelijk als de koorboeken zijn geweest, waarin de kartuis zich de eerste jaren moest voorzien. De kopiist is onbekend. Niettemin bestaat er een goede kans dat hij de Arnhemse profes Willem van Iserenloen (†1485) is: vergelijk men het feit dat deze in 1457 naar Scheut werd geroepen, waar hij „scripsit Evangelia quae adhuc in colloquio leguntur”, en de aanwezigheid van een tekst in dit handschrift op fol. 2 v°-3 r° *De modo legendi statuta et evangelia per totum annum in colloquio*, over het lezen van de statuten met toepasselijke evangelieteksten gedurende het kerkelijk jaar in de kapittel-

vergadering. De Scheutse kartuis, vanaf 1588 binnen de stad Brussel gevestigd, werd in 1783 opgeheven. Het is niet zeker of het Brusselse kartuizerklooster de codex tot aan zijn opheffing heeft bezeten. Naar het getuigenis van J. Van den Gheyn heeft het manuscript deel uitgemaakt van de z.g. Bibliotheek Kardinaal d'Alsace. Alle boeken van Thomas-Philippus de Hennin-Liétard (†1759), geheten d'Alsace et de Boussu, kardinaal-aartsbisschop van Mechelen, werden omstreeks 1720 van een eenvormige band voorzien, al of niet met zijn wapen versierd: de meerderheid van de banden draagt onderaan op de rug de oorspronkelijke bibliotheeksignatuur, in dit geval bestaande uit de letter F (= afdeling liturgie en kerkelijk recht) die door een bewaarnummer is gevolgd. Daar er blijkbaar geen contacten tussen kardinaal d'Alsace en de Brusselse kartuizers hebben bestaan, langs welke weg dit handschrift in zijn bezit zou zijn gekomen, is het niet ondenkbaar dat dit reeds vroeger in de bibliotheek van de Mechelse aartsbisschoppen belandde. Want Jacobus Boonen (†1655), wiens persoonlijk boekenbezit de kern van de Bibliotheek Kardinaal d'Alsace vormt, wijdde in 1624 drie nieuwe altaren in de kerk van de Brusselse kartuis. Werd hem bij die gelegenheid deze statutenverzameling geschonken? De bibliotheek van de aartsbisschoppen te Mechelen, die in de residentie te Brussel was ondergebracht, verhuisde in 1718/19 naar het paleis te Mechelen. De periode van de Franse Revolutie betekende voor de Bibliotheek Kardinaal d'Alsace de ondergang. In 1794 werden de waardevolste drukken en handschriften, waaronder mogelijk het hier behandelde manuscript, naar Parijs gevoerd, getuige de nog gedeeltelijk zichtbare rode ronde stempels van de Bibliothèque Nationale onder deze van zijn huidige bewaarplaats. [F.H.]

VAN DEN GHEYN, VI, p. 161, nr. 3847; A. PIL, *Het middeleeuws scriptorium en de kloosterbibliotheek der kartuizers te Scheut bij Brussel*, Leuven, 1951, p. 36-37 (licentiaatsverhouding in machineschrift); L. DEQUEKER, *De geschiedenis van de Bibliotheek Kardinaal d'Alsace*, *Archief- en Bibliotheekwezen in België*, 39, 1968, p. 204-208; H. M. BLÜM, *Ursprung und Geschichte der Ordensstatuten der Kartäuser*, *Die Kartäuser. Der Orden der schweigenden Mönche*, herausgegeben von M. ZADNIKAR in Verbindung mit A. WIENAND, Köln, (1983), p. 38; C. DE BACKER, *De kartuize Monichusen bij Arnhem. Prosopografie samen met de regesten van de zopas ontdekte oorkondenschat*, *Historia et spiritualitas Cartusiensis. Colloquii quarti internationalis Acta*, Gandavi-Antverpiae-Brugis 16-19 Sept. 1982, ed. J. DE GRAUWE, Destelbergen, 1983, p. 114.

7. ORIGINES CARTHUSIANORUM MONASTERIORUM. - Antwerpen, Sint-Sophia, tussen 1790 en 1794.

Papier; [2] bl. + 368 bl. + [1] bl. (w.o. tussen p. 82-83 een fol. 82bis en een blanco blad); p. 84, 207-209 en 266 blank; blad en bladspiegel resp. 242 × 200 mm en 206 × 164 mm; één kolom afgeschreven en gelinieerd; 19 à 22 regels; moderne